

М.М.Косьмій, к.ю.н., доцент, ПВНЗ Університет Короля Данила, м. Івано-Франківськ,
Orcid 0000-0003-4823-5573

ПРОСТОРОВА СТРУКТУРА МІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПІД ВПЛИВОМ НЕМАТЕРІАЛЬНОГО (НА ПРИКЛАДІ МІСТ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ)

Анотація. У статті на підставі ретроспективи та аналізу теоретичних досліджень українських та іноземних вчених, розкрито зміст та еволюцію поняття просторової структури міста. Вперше модель розвитку міського простору сформував у кінці XIX Йоганн Генріх фон Тюнен. Процеси інтенсивної урбанізації початку XX ст., призвели до появи соціальних чинників впливу на просторову структуру міст та концепції соціального зонування. У 1939 р. американець Г. Хойт запропонував секторальну проєкцію міського простору, а в другій половині XX ст. поступово утвердилась ідея "архітектурного коду" У. Еко. Серед сучасників, найбільший інтерес викликає пошук оптимальної структурної моделі формування та розвитку простору міст. Це дозволяє включити в просторову організацію міста концепт "свободи", яка важлива для пересічного жителя міста, який на власний розсуд надає пріоритети стосовно заходів із забезпечення природнього середовища, організації транспортної системи, інженерних та виробничих комунікацій. Реалізувати це вдається за допомогою запропонованої М.Габрелем п'ятивимірної моделі простору.

В наш час просторова структура змінюється під впливом, як матеріальних, так і нематеріальних чинників. Однак, якщо матеріальна складова міста формується в процесі взаємозв'язку існуючих стаціонарних процесів та комунікаційних зв'язків, то нематеріальна — надає існуючим процесам ціннісного аспекту, і одночасно виступає одним із елементів комунікації. Якщо в матеріальному розумінні комунікації - це дороги, засоби зв'язку, інженерно-технологічні мережі та ін., то нематеріальні комунікації - це віра, а також асоціативна пов'язаність кожного мешканця міста, з цим містом, його простором, розуміння потреб розвитку міської території. Особливо високі темпи трансформації просторової структури під впливом нематеріального демонструють міста Карпатського регіону України: Івано-Франківськ, Львів, Ужгород, Чернівці.

На підставі теоретичного аналізу, а також натурних обстежень встановлено, що простір сучасного міста формується в основному під впливом нематеріального, оскільки визначальними для сьогодення є ідеї культури, духовності, естетики.

Ключові слова: просторова структура; місто; трансформація; матеріальне; нематеріальне; Карпатський регіон України.

Постановка проблеми. Для жителів сучасного міста, міським простором є територія їх проживання та життєдіяльності, і в більшості випадків вона обмежується тільки тим набором функціональних ознак, яким користується окрема людина. Насправді просторова структура міста — це складне і багатогранне утворення. Більше того, просторова структура міста постійно трансформується і пристосовується до вимог людини, яка в ній проживає. Власне те, що в основі розвитку просторової структури міста є людський фактор, обумовлює потребу в наукових дослідженнях, що розкривають специфіку подібних трансформацій, визначають характерні чинники впливу на просторову структуру, і відповідно дозволяють сформулювати концепцію розвитку міського простору в майбутньому. Особливу увагу слід звернути на ключові теоретичні підходи до розуміння просторової структури міста, а також демонстрації на прикладі міст Карпатського регіону України, їх ефективності та достовірності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічною основою нашого дослідження стали праці О.Безлюбченка, М.Габреля, О.Главацького, Д.Голоухової О.Завального, У.Еко, В.Кучерявого, Ю.Лотмана, Б.Посацького, О.Соловйова, Є.Трутнева, Е.Нурбіної, К.Харіса та ін.

Постановка завдання. Метою даної статті є ана-

ліз основних теоретичних підходів до розуміння змісту просторової структури міста, визначення характерних рис просторових моделей та демонстрація на прикладі міст Карпатського регіону ефективності чи неефективності їх розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перші теоретичні дослідження просторової моделі міста виникли ще в кінці XIX ст. Одним із перших вчених, кого зацікавила ця проблема був німець Йоганн Генріх фон Тюнен, який в основу запропонованої ним моделі розвитку міського простору поклав принцип максимізації прибутку [6]. До такої ідеї він підійшов на підставі бажання власної економічної вигоди оскільки був великим землевласником та шукав формулу ефективного використання землі. Тобто концепт просторової структури міста розвивався на основі ідеї максимально ефективною моделі використання корисної площі. Схожі завдання ставив і В. Лаунхардт, який створив модель оптимального розміщення промислових підприємств щодо джерел сировини і ринків збуту продукції. Просторові закономірності розташування міст вивчали також В. Кристаллер і А. Льюш.

Однак процеси інтенсивної урбанізації початку XX ст., призвели до появи нових чинників впливу на організацію просторової структури міст. Ними виявилися соціальні чинники та концепції соціального зо-

нування, основоположниками якої стали представники Чиказької школи. У 1920-х рр. Е. Берджес запропонував схему концентричних кіл, яка ґрунтувалася на моделі Тюнена [11, с. 47]. Специфікою концепції було врахування не тільки економічних, а й соціально-психологічних чинників, які були ключовими при виборі людиною свого місця проживання в межах міського простору.

У 1939 р. американець Г. Хойт запропонував секторальну проекцію міського простору, в основу якої поклав вартість орендованого житла у 142-х американських містах [11, с. 49]. У 1945 р. американці Ч. Гарріс і Е. Ульман запропонували модель субцентрів у межах міського простору [16, р. 11]. Ідея запропонованої концепції полягала у тому, що на основі різноманітних факторів (вартість нерухомості, соціально-економічне становище жителів, переважаючий спосіб використання землі та ін.) формувалася модель організації просторової структури міста. Недоліком цієї концепції, яка лежить в основі більшості сучасних підходів до організації простору міста, є виключне акцентування уваги на матеріальних чинниках, які повинні забезпечити функціональність, тоді, як нематеріальне частково або повністю ігнорується.

Серед сучасників, найбільший інтерес викликає пошук оптимальної структурної моделі формування та розвитку простору міст. Це дозволяє включити в просторову організацію міста концепт "свободи", яка важлива для пересічного жителя міста, який на власний розсуд надає пріоритети стосовно заходів із забезпечення природного середовища, організації транспортної системи, інженерних та виробничих комунікацій.

Стосовно сучасних підходів організації просторової структури міста, то найбільш повною, і такою, що включає і нематеріальні чинники є п'ятивимірна модель простору запропонована М.Габрелем [2]. Згадана модель людиноцентрична за своїм характером, а дослідник стверджує, що "певний набір кількісних і якісних характеристик людського виміру повинен бути присутній практично в кожній містобудівній задачі" [3, с. 12]. М.Габрель спробував виокремити ключові засади функціональності окремих матеріальних, культурних та духовних потреб людини. Це означає, що функціональна складова також має бути відображена в умові містобудівної задачі. На підставі цього, дослідник запропонував розглядати простір крізь призму людини, функції, умови, геометрії та часу [3, с. 63].

Власне у сучасній українській науці існує кілька підходів до організації просторової структури міста. О.Главацький [5], аналізує територіально-просторову форму організації містобудівної системи на підставі визначення їх функціональних властивостей. Б.Посацький [9], розвиває їх у контексті нематеріального. Заслуговує уваги запропонована В.Кучерявим концепція поділу міського середовища на окремі ландшафтні зони. Він виділяє сім типів міських ландшафтів, що формують єдиний простір міста: 1) урбанізовані ландшафти; 2) індустріальні ландшафти; 3) рекреаційні ландшафти; 4) комунікаційні стрічкові ландшафти; 5) агрокультурні ландшафти; 6) гідроморфні ландшафти; 7) девастовані ландшафти [7, с. 195].

У сучасних умовах, місто, як і будь-яке інше поселення, розглядається як частина свідомо створено-

го простору, в якому відбуваються процеси людської життєдіяльності у відповідності до вимог та умов конкретного місця і часу. Власне місто і є основним виразником просторової структури, що орієнтується на людину. Окрім того, місто, не зважаючи на чіткі межі та функціонально, не є самодостатнім організмом, а тому пов'язане з іншими компонентами, з якими власне і формує урбанізовану систему та глобальний простір. Не зважаючи на єдність та цілісність міста, його внутрішня організація вказує на наявність достатньої кількості відносно автономних елементів і різноманітних комунікаційних зв'язків. Місто та його простір завжди були синтезом різноманітних функціональних процесів, об'єднаних тією чи іншою системою комунікацій. Ці зв'язки є виявом перш за все, матеріального, оскільки орієнтуються на існуючі системи комунікації та функціональних контактів. Натомість нематеріальне є тим, що об'єднує місто на існуючому семантичному рівні. Історично саме наявність у населеному пункті духовного чи культурного центру надавало йому міського статусу. В цьому випадку функціональні показники нематеріального визначаються як бажання людини залишитися в складі цього простору, формувати його структуру.

Якщо матеріальна складова міста формується в процесі взаємозв'язку існуючих стаціонарних процесів та комунікаційних зв'язків, то нематеріальна — надає існуючим процесам ціннісного аспекту, і одночасно виступає одним із елементів комунікації. Якщо в матеріальному розумінні комунікації — це дороги, засоби зв'язку, інженерно-технологічні мережі та ін., то нематеріальні комунікації — це віра, а також асоціативна пов'язаність кожного мешканця міста, з цим містом, його простором, розуміння потреб розвитку міської території.

Нематеріальна комунікація формує набір символів, які в кінцевому випадку дають можливість виробити "бренд" міста, як ідеального простору. У цьому контексті вартими уваги є погляди італійського філософа У.Еко, викладені ним у книзі "Відсутня структура. Введення в семіологію". Він вказує, що "однією з областей, в яких семіологія найбільше затребувана часом і життям, є архітектура. Саме в архітектурних спорудах з найбільшою силою втілюється суперечливість семіотики як організації життєвого простору людини, культури, і цивілізаційного розвитку суспільства в цілому" [14, с. 291]. Аргументом на користь такого формулювання є те, що знаки і символи, будучи виразом нематеріального, не тільки є віддзеркаленням уже існуючих просторових об'єктів, вони шляхом їх осмислення створюють оточуючий світ.

У. Еко запропонував поняття "архітектурний код", вивівши його з "геометричного коду" [14, с. 293], що є цілком закономірним. Однак специфіка "архітектурного коду" полягає в тому, що він формує систему константних загальнозначущих значень, і систему локальних, приватних значень (так званих "лексикод") [14, с. 293]. Усі ці зміни на його думку пов'язані з настроєм і психологічною поведінкою людини [15, с. 201]. Смуток дозволяє людині маркувати міський простір, що її оточує. Усі ці зміни закріплюються в мовних знаках, в трансляції історичної пам'яті, а також в сприйнятті людиною сьо-

годення, а також — майбутнього і минулого [13].

У сформованих нематеріально семіотичних знаках міста кодується сприйняття і розуміння людиною навколишнього середовища. Завдяки знакам, людина надає оточуючому простору певних смислів, відбувається розрізнення власного (особистого, індивідуального) простору і його співвідношення з простором іншої людини, з простором усіх жителів міста, а також з просторовою структурою міста чи урбанізованої системи.

Семіотичні знаки, є тими чинниками, що впливають і на процес зародження будь-якого поселення та виокремлення його функціональних процесів [8, с. 168]. Їх еволюція призводить до закономірного розмежування матеріального і нематеріального (оскільки несуть різну практичну функціональність). При цьому з часом, у вибраних об'єктів змінюється їх функціональне призначення. Інженерні споруди античності, що слугували для водопостачання — акведуки, стали у XX-XXI ст. культурним надбанням. Ця сама ситуація стосується храмів, церков, замків та палаців, які будувалися в містах у попередні століття, а у наш час належать до історико-культурних об'єктів. При цьому, якщо подібні споруди в європейських міст є функціонально активні й у XXI ст., то більшість таких пам'яток в Україні, використовуються малоєфективно як ресурс для підсилення статусу міського простору.

Показово, що у містах Карпатського регіону, ситуація відрізняється від загальноукраїнської. Так, в Ужгороді, в самому центрі міста розташований замок XI ст., який функціонує і в наш час, як історико-культурна пам'ятка і символ міста. У Чернівцях, митрополіча резиденція Буковини і Далмації, що була споруджена у другій половині XIX ст., є не тільки одним із символів та культурних пам'яток міста, вона змінила своє функціональне призначення, і є світською спорудою — університетом. Схожу трансформацію можемо спостерігати і у Львові, де приміщення колишнього Галицького сейму (друга половина XIX ст.) є центральним корпусом університету. Власне Львів є лідером серед пам'яток архітектури і культури, які вписані в просторову структуру сучасного міста, підсилюють семіотичний характер території, формують його бренд. В Івано-Франківську, частину давнього міського оборонного комплексу реставровано і функціонально оформлено у вигляді торгівельно-мистецького об'єкту "Фортечна галерея Бастіон".

Прикладом того, як нефункціональна історична споруда включається у простір сучасного міста може бути замок Потоцьких у Івано-Франківську, який

впродовж останніх 3-4 років перетворився на осередок культурного і мистецького життя. Однозначно, що його функціонал обмежений і матеріально і в часовому розумінні, але за короткий проміжок часу, даний об'єкт асоціюється у місцян та гостей міста з новітнім культурним середовищем.

Ще вражаючим прикладом трансформації в Івано-Франківську, є територія заводу "Промприлад", що під гаслом "реновації" трансформується у простір для життя, розваг, підприємництва.

Власне це вдалий приклад того, як територія і приміщення старого промислового об'єкту в центрі міста (мав виразне матеріальне спрямування), перетворюються у нематеріальний центр, символ і бренд Івано-Франківська.

Наведені приклади засвідчують, що комунікаційні зв'язки і функціональний потенціал об'єкта міського простору, що створюється в одну історичну епоху, може або абсолютно змінитися, або залишитись незмінним під впливом нематеріального — набору ментально-етичних, історико-культурних чи релігійно-духовних чинників [4, с. 153]. При цьому, можливі випадки, коли під дією політико-адміністративних умов, подібні об'єкти можуть бути знищені (радянська епоха для українських міст є реальним прикладом подібних процесів).

Усе вищезазначене свідчить, що комунікаційні зв'язки, які формуються під впливом матеріального, з моменту свого створення стають визначальним критерієм розвитку території та засобом розчленування життєвого простору міста. Сучасному місту досить складно динамічно змінюватися, власне через наявність комунікаційних мереж, які були спроектовані до того моменту коли місто почало розростатися. Ми є свідками цих процесів, коли наявні комунікаційні мережі перешкоджають розвитку міського простору, оскільки ділять його у відповідності до вимог людей попередніх епох. Прямим наслідком цього є те, що у зв'язку із територіальним розвитком міста, окремі його райони віддаляються, що посилює втрату зв'язку та гармонії.

Це доводить, що матеріальне має властивість втрачати свою функціональну та практичну цінність. В той самий час, нематеріальні складники, з часом тільки набувають цінності, перетворюючись в культурні, мистецькі та духовні об'єкти і осередки.

Отже, визначаючи структуру, зміст і характер просторової структури міста, ми можемо спостерігати з одного боку, різні функціональні процеси, які розвиваються в напрямку якісної і кількісної диференціації в пошуках легальних способів вирішення

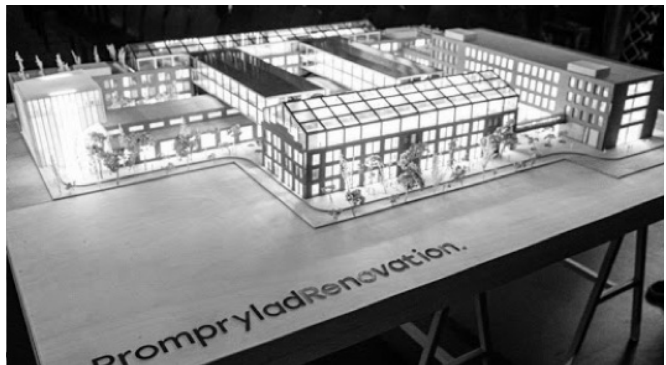

Рис. 1. Фото коворкінгу на території колишнього заводу "Промприлад" та макет повноцінної трансформації

протиріччя між проблемою завершеності і процесів трансформації комунікаційних мереж.

Архітектор, що проектує місто, може оперувати тільки матеріальними показниками, які дозволяють визначити темпи і специфіку розвитку конкретної території. Натомість, нематеріальне не будучи визначальним, позбавляє його можливості об'єктивно визначити перспективу розвитку мереж.

Усе це призводить до того, що при будівництві міста чи його реконструкції, відбувається трансформація тільки однієї незначної частини простору, зміна якої не вплине глобально на все місто, але має враховувати потенційні можливості реконструкції й інших територій.

Таке поєднання матеріального і нематеріального, ціннісних складових і комунікаційного функціоналу призводить до розуміння міста, як окремого твору урбаністики, що з моменту свого створення набуває доктринального характеру, з властивим йому, в тому числі й теологічним змістом. Теологічний характер міста виводиться у християнській релігії з дуалізму добра і зла, ідей космічності. В часі історії змінювався не тільки просторовий порядок у місті, змінювався його сакральний характер. Різні філософії міст мають часто характер теологічний, відображають прагнення здобувати "рай на землі". Відповідно, і простір міста мав би бути в такий спосіб організований, щоб творити щасливими мешканців уже на землі.

Аналіз процесів у містах і державі, знання історичних фактів виникнення, розвитку й формування просторової структури міст і місця релігійно-ідеологічних та світоглядних чинників у цих процесах дозволяє по-новому глянути на явища в світі та містах на тлі світової історії й культури. Сьогоднішні міста орієнтуються на створення гігантського "міста-світу", мікрокосмосу на землі. Місто, що творилося на базі комунізму як місто ідеальне, створене пролетаріатом і як "єдине планетарне місто". Відповідно до догматики наукового соціалізму та комунізму місто мало бути елементом великих соціально-економічних, політичних і просторових ідей і концепцій, відповідати визначеним урбаністичним і естетичним вимогам. Ліквідація класового суспільства та суспільної ієрархії в містах капіталістичних обумовила "демократизацію" міст, викликала істотні зміни у їх вигляді. У "теології" соціалістичного міста важливе значення мають символи і символічний запис реальності й майбутнього, які повинні формувати "нову людину". Орієнтири на монументалізм, театральність форм відповідно до ідеологічних зразків — лише окремі ознаки архітектури соціалізму, закладених у 20-х роках ХХ ст. на зразках неокласичної соціалістичної архітектури.

Ментальність спільноти і влади міняється протягом століть. Змінювалось відношення влади до проблем містобудування, визначення головних завдань планування та забудови міст — від ідеологічно обумовлених завдань зі створення міст-монументів, які втілювались засобами створення помпезних будівель, проспектів, майданів, до завдань з забезпечення населення житлом і граничного спрощення — аж до повної втрати естетичних якостей будинків масової забудови. У професійній свідомості склалась впевненість, що саме архітектори здатні творити матеріально-просторове середовище життєдіяльності суспільства, спроможні змінити спосіб і якість життя, ментальність і соціальну поведінку громадян, виховати у населення позитивні риси моральності у відношенні між людьми і до міського середовища.

Єдині фактори, які слід враховувати в процесі такої трансформації, це моделі організації міського простору запропоновані О.Безлюбченком [1] та О.Соловйовою [10]: лінійна та розчленовано-лінійна структури; радіально-кільцева структура; багатоядерна або пелюсткова структура; сітчаста планувальна структура; іррегулярна планувальна структура; змішана структура.

Усі вони обумовлені історично, а їх зміна може мати негативні і навіть критичні наслідки для міста. Причиною цього є те, що подібна структура орієнтується виключно на комунікаційні зв'язки.

Те, що може запобігти подібним явищам, і сприятиме укріпленню зв'язків між елементами просторової структури міста, є нематеріальне. Ще до ХХ ст. одним із найважливіших чинників заснування міських поселень була потреба і політика захисту від загартників, близькість комунікаційних шляхів, а також використання природних багатств навколишніх територій. Прикладом може слугувати будівництво потужних фортифікаційних ліній: славнозвісна французька "лінія Мажіно", німецька "лінія Зігфріда", чеські укріплення, радянські "укріпрайони" вздовж західного кордону. В Карпатському регіоні подібні об'єкти будувалися після закінчення Другої світової війни. В наші дні вони не експлуатуються.

Транспортна політика й комунікаційні вузли визначали статус і робили поселення потужними, сприяли диференціації міст. Усі ці вимоги об'єднувалися політичним чинником, оскільки для прийняття рішення щодо локалізації суб'єкт мусив мати виразну причину для втілення ідеї саме в цьому місці. Міста, що виникали на політичній основі, нагадують "ідеальні міста", проте естетичний вигляд плану не завжди перекладався на його функціональність у просторі. Окремі стали поселеннями суспільних патологій і деградування [12, с. 204].

Стимулюючим фактором в процесі виникнення подібних патологій є нормативна група нематеріальних чинників. Так, політико-адміністративні чинники являють собою майстерність управління системою (в тому числі й просторовою) та обґрунтовані нормативно-правові вимоги цієї діяльності. Стосовно локалізації й організації міст, цей чинник зумовив приведення у порядок суспільний і юридичний розвиток. Завдяки цьому міста отримують універсальні ознаки і стають схожими: влада вирішувала, яке саме місто може (мусить) виникнути в тому чи іншому місці, з того або іншого приводу.

Місто творить територію різноманітних дій і людської активності, що взаємно переплітаються. Воно є простором, на якому стикаються загальні справи з груповими й справами особистими. Його основну структуру складає тканина, в межах якої фіксовані взаємні відношення між приватним, груповим і громадським просторами. Процеси урбанізації спричинили переоцінку просторів загального користування. Значна їх частина перетворилася в загальнодоступний громадський простір, користування яким регулюється державним й місцевим правом. Інші

простори підлягали формальним або неформальним суспільним групам, чи перетворювали їх у приватні або напівприватні простори.

Можна однозначно стверджувати, що місто являє собою особливу структурну організацію фізичного і географічного простору, деформуючи природну просторову структуру, створює свою власну — зовнішню і внутрішню. Місто з моменту своєї появи руйнує складний природний ландшафт, вносячи зміни в його структуру. Володіючи власним фізичним простором, виступає самостійним об'єктом, впливає на навколишній географічний простір, залучаючи його в різноманітні взаємозв'язки. Внутрішній простір міста можна сприймати і як фізико-географічний, і як антропологічний (організований людиною, і пристосований до потреб людини). Внутрішній простір міста в більшій мірі організовується саме на підставі нематеріальних чинників. Зовнішній простір міста проявляється в пристосованості міста до природних умов: клімату, рельєфу, місцевості, рослинності, будівельних матеріалів, які залучаються в якості матеріалу, що створюють простір міста, його будівлі і власну міську тілесність.

Місто виникло і розвинулось як результат дії різноманітних чинників, зосереджувало людей різного складу й діяльності. Існування і розвиток міст обумовлені тенденцією їх різноманітності та унікальності в суспільних перетинах — професійному, маєтковому, етнічному тощо. Завдяки цьому громада поселення перетворювалась у спільноту й обумовлювала розвиток міста та унікальність його простору й архітектури. Крім того, урізноманітнення і зростання потреб мешканців призводить до ситуації, коли місто: постійно веде наступ, перетворюється й перетворює оточення; створює щораз нові засоби для задоволення зростаючих матеріальних, духовних та інших потреб спільноти.

Дослідження просторової структури міста під-

верджує, що на формотворення простору міст та їх архітектури, в різні історичні періоди домінуючий вплив мали чинники нематеріального характеру. Явища і процеси, що мають нематеріальний характер, безпосередньо пов'язані з людьми: культура, інноваційні здатності, суспільна солідарність, середовище довіри, спільнота й суспільні структури — усе це відносини. Істотними є й місцеві традиції, через які розуміємо глибоко укорінені традиції місцевої громади, суспільні зв'язки, а також інші традиції мешканців, які підтримують атмосферу довіри та уможливають передачу культурних, духовних і інших цінностей наступникам. Людина протягом віків змінює місто, пристосовує його до своїх потреб, і суспільство змінюється разом з нею. Місто складає територію різноманітної діяльності й людської активності, що поєднується з простором, на якому стикаються загальні справи з груповими й індивідуальними. Фундаментом будівництва суспільно-просторової моделі міста є взаємні відносини між приватним, груповим і громадським просторами.

Висновки. Таким чином, місто, як простір для проживання пройшло тривалу еволюцію і трансформацію всіх структур, кінцевим результатом якої стало формування окремого міського простору, як самодостатньої чітко виокремленої території, де на функціональному рівні забезпечуються процеси життєдіяльності людини. Кожен архітектурний об'єкт чи група об'єктів у межах цього простору, не зважаючи на автономність, є взаємозалежними. Прийнято вважати, що ключовим у процесі організації простору є комунікаційні зв'язки та функціональна спрямованість об'єктів. Однак, ми вважаємо, що не менш важливим є рівень культури та сприйняття простору людини, що в ньому проживає, а простір міста та його структура, формується у вирішальний спосіб під впливом нематеріальних чинників.

Література

1. Безлюбченко О. С., Завальний О. В., Черносова Т. О. *Планування і благоустрій міст: навчальний посібник*. Х.: ХНАМГ, 2013. 204 с.
2. Габрель М.М. *Методологічні основи просторової організації містобудівних систем (на прикладі Карпатського регіону України)*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора технічних наук (05.23.20 — Містобудування та територіальне планування). Київ: Київський національний університет будівництва і архітектури, 2002. 36 с.
3. Габрель М.М. *Методологічні основи просторової організації містобудівних систем (на прикладі Карпатського регіону України)*. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора технічних наук (05.23.20 — Містобудування та територіальне планування). Київ: Київський національний університет будівництва і архітектури, 2002. 499 с.
4. Габрель М.М., Космій М.М. *Унікальність простору міста. Аналіз і використання в управлінні його розвитком. Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук. — техн. збірник / Відпов. Ред. М.М. Дьомін. К., КНУБА, 2019. Вип. 53. С. 148-168.*
5. Главацький О. З. *Поняття та структура міського середовища. Містобудування та територіальне планування*. 2015. Вип. 55. С. 60-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MTP_2015_55_13.
6. Голоухова Д.В. *Особенности пространственной структуры современной Москвы*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-prostranstvennoy-struktury-sovremennoy-moskvy>.
7. Кучерявий В. П. *Урбоекологія*. Львів: Світ, 2001. 440 с.
8. Лотман Ю. М. *Семиотическое пространство. Внутри мыслящих миров: Человек — Текст — Семиосфера — История*. М.: "Языки русской культуры", 1996. С. 163-175.
9. Посацький Б. С. *Основи урбаністики. Територіальне і просторове планування: навчальний посібник*. [Вид. 2-е, доп.]. Львів: НУ "Львівська політехніка", 2011. 368 с.
10. *Теоретичні та методичні основи архітектурного проектування. Основи містобудування: конспект лекцій для студ. 3 курсу денної форми навч. спец. 6.120100. "Містобудування", напрям. — "Архітектура" / уклад.: О.С. Соловйова. Х.: ХНАМГ, 2008 36 с.*
11. Трутнев Э. К. *Градорегулирование: Основы регулирования градостроительной деятельности в условиях становления рынка недвижимости*. М.: Фонд "Институт экономики города", 2008. 296 с.

12. Турбина Е. Г. *Город в теории: опыты осмысления пространства*. М.: Новое литературное обозрение, 2011. 520 с.
13. Тыхеева Ю. Ц. *Человек в городском пространстве (Философско-антропологические основания урбанографии)*. URL: <https://www.mosgu.ru/nauchnaya/publications/professor.ru/Tyheeva/>.
14. Эко У. *Отсутствующая структура. Введение в семиологию*. Перев. с итал. В.Резник, А. Погоняйло. СПб.: Симпозиум, 2004. 544 с.
15. Эко У. *Роль читателя. Исследования по семиотике текста [Перев.: С. Серебряный]*. СПб.: Симпозиум, 2007. 512 с. URL: <https://www.livelib.ru/book/88361/readpart-rol-chitatelja-issledovaniya-posemiotike-teksta-umberto-eko/~30>.
16. Harris C. D., Ullman E. L. *The Nature of Cities*. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1945. Vol. 242. P. 7-17.

References

1. Bezliubchenko, O. S., Zavalnyi, O. V., Chernonosova, T. O. (2013). *Planuvannia i blahoustrii mist: navchalnyi posibnyk*. Kh.: KhNAMH. 204 s.
2. Habrel, M. M. (2002). *Metodolohichni osnovy prostorovoi orhanizatsii mistobudivnykh system (na prykladi Karpatskoho rehionu Ukrainy)*. *Avtoreferat dysertatsii na здобuttia naukovooho stupenia doktora tekhnichnykh nauk (05.23.20 – Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia)*. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet budivnytstva i arkhitektury. 36 s.
3. Habrel, M. M. (2002). *Metodolohichni osnovy prostorovoi orhanizatsii mistobudivnykh system (na prykladi Karpatskoho rehionu Ukrainy)*. *Dysertatsiia na здобuttia naukovooho stupenia doktora tekhnichnykh nauk (05.23.20 – Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia)*. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet budivnytstva i arkhitektury. 499 s.
4. Habrel, M. M., Kosmii, M. M. (2019). *Unikalnist prostoru mista. Analiz i vykorystannia v upravlinni yoho rozvytkom. Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia: Nauk. – tekhn. zbirnyk / Vidpov. Red. M.M. Domin. K., KNUBA. Vyp. 53. S. 148-168.*
5. Hlavatskyi, O. Z. (2015). *Poniattia ta struktura miskoho seredovyscha. Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia. Vyp. 55. S. 60-72.* URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MTP_2015_55_13.
6. Golouhova, D. V. *Osobennosti prostranstvennoy struktury sovremennoy Moskvy*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-prostranstvennoy-struktury-sovremennoy-moskvy>.
7. Kucheraviyi, V. P. (2001). *Urboekolohiia*. Lviv: Svit. 440 s.
8. Lotman, Ju. (1996). *M. Semioticheskoe prostranstvo. Vnutri mysljashhih mirov: Chelovek – Tekst – Semiosfera – Istorija*. M.: "Jazyki russkoj kul'tury". S. 163-175.
9. Posatskyi, B. S. (2011). *Osnovy urbanistyky. Terytorialne i prostoroze planuvannia : navchalnyi posibnyk. [Vyd. 2-e, dop.]*. Lviv : NU "Lvivska politekhnika". 368 s.
10. *Teoretychni ta metodychni osnovy arkhitekturnoho proektuvannia. Osnovy mistobuduvannia : konspekt leksii dlia stud. 3 kursu dennoi formy navch. spets. 6.120100. "Mistobuduvannia", napriam. – "Arkhitektura" / ukklad.: O.S. Soloviova. Kh. : KhNAMH, 2008. 36 s.*
11. Trutnev, Je. K. (2008). *Gradoregulirovanie: Osnovy regulirovanija gradostroitel'noj dejatel'nosti v uslovijah stanovlenija rynka nedvizhimosti*. M.: Fond "Institut jekonomiki goroda". 296 s.
12. Turbina, E. G. (2011). *Gorod v teorii: opyty osmyslenija prostranstva*. M.: Novoe literaturnoe obozrenie. 520 s.
13. Tyheeva, Ju. C. *Человек в городском пространстве (Философско-антропологические основания урбанографии)*. URL: <https://www.mosgu.ru/nauchnaya/publications/professor.ru/Tyheeva/>.
14. Jeko, U. (2004). *Otsutstvujushhaja struktura. Vvedenie v semiologiju*. *Perev. s ital. V.Reznik, A. Pogonjajlo. SPb.: Simposium. 544 s.*
15. Jeko, U. (2007). *Rol' chitatelja. Issledovaniya po semiotike teksta [Perev.: S. Serebrjanij]*. SPb.: Simpozium. 512 s. URL: <https://www.livelib.ru/book/88361/readpart-rol-chitatelja-issledovaniya-posemiotike-teksta-umberto-eko/~30>.
16. Harris, C. D., Ullman, E. L. (1945). *The Nature of Cities*. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. Vol. 242. P. 7-17.

М.М. Космий, к.ю.н., доцент, ПВНЗ Университет Короля Данила, г. Ивано-Франковск,
Orcid 0000-0003-4823-5573

ПРОСТРАНСТВЕННАЯ СТРУКТУРА ГОРОДОВ И ОСОБЕННОСТИ ЕЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ПОД ВЛИЯНИЕМ НЕМАТЕРИАЛЬНЫЕ (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДА КАРПАТСКОГО РЕГИОНА УКРАИНА)

Аннотация. В статье на основании ретроспективы и анализа теоретических исследований украинских и иностранных ученых, раскрыто содержание и эволюцию понятия пространственной структуры города. Впервые модель развития городского пространства сформировал в конце XIX Иоганн Генрих фон Тюнен. Процессы интенсивной урбанизации начала XX в., привели к появлению социальных факторов влияния на пространственную структуру городов и концепции социального зонирования. В 1939 г. американец Г. Хойт предложил секторальную проекцию городского пространства, а во второй половине XX в. постепенно утвердилась идея "архитектурного кода" У. Эко. Среди современников, наибольший интерес вызывает поиск оптимальной структурной модели формирования и развития пространства городов. Это позволяет включить в пространственную организацию города концепт "свободы", которая важна для рядового жителя города, который по своему усмотрению предоставляет приоритеты относительно мероприятий по обеспечению природной среды, организации транспортной системы, инженер-

ных и производственных коммуникаций. Реализовать это удается с помощью предложенной М.Габрелем пятимерной модели пространства.

В настоящее время пространственная структура изменяется под влиянием, как материальных, так и нематериальных факторов. Однако, если материальная составляющая города формируется в процессе взаимосвязи существующих стационарных процессов и коммуникационных связей, то нематериальная — дает существующим процессам ценностный аспект, и одновременно выступает одним из элементов коммуникации. Если в материальном смысле коммуникации — это дороги, средства связи, инженерно-технологические сети и др., то нематериальные коммуникации — это вера, а также ассоциативная связанность каждого жителя города, с этим городом, его пространством, понимание потребностей развития городской территории. Особенно высокие темпы трансформации пространственной структуры под воздействием нематериального демонстрируют города Карпатского региона Украины: Ивано-Франковск, Львов, Ужгород, Черновцы.

На основании теоретического анализа, а также натурных обследований установлено, что пространство современного города формируется в основном под влиянием нематериального, поскольку определяющими для настоящего есть идеи культуры, духовности, эстетики.

Ключевые слова: пространственная структура; город; трансформация; материальное; нематериальное; Карпатский регион Украины.

М. Kosmii, Candidate of Law, Associate Professor (King Danylo University, Dean, Faculty of Architecture, Construction and Design),

Orcid 0000-0003-4823-5573

SPATIAL STRUCTURE OF CITIES AND FEATURES OF ITS TRANSFORMATION UNDER THE INFLUENCE OF THE INTANGIBLE (ON THE EXAMPLE OF CITIES OF THE CARPATHIAN REGION OF UKRAINE)

Annotation. *The article, based on a retrospective and analysis of theoretical research of Ukrainian and foreign scientists, reveals the content and evolution of the concept of spatial structure of the city. The model of urban space development was first formed in the late nineteenth century by Johann Heinrich von Thunen. The processes of intensive urbanization of the early twentieth century led to the emergence of social factors influencing the spatial structure of cities and the concept of social zoning. In 1939, the American G. Hoyt proposed a sectoral projection of urban space, and in the second half of the twentieth century. The idea of U. Eco's "architectural code" was gradually established. Among contemporaries, the greatest interest is the search for the optimal structural model of formation and development of urban space. This allows to include in the spatial organization of the city the concept of "freedom", which is important for the average city dweller, who at its discretion gives priority to measures to ensure the environment, the organization of the transport system, engineering and industrial communications. This can be realized with the help of the five-dimensional model of space proposed by M. Gabrel.*

Nowadays, the spatial structure changes under the influence of both tangible and intangible factors. However, if the material component of the city is formed in the process of interconnection of existing stationary processes and communication links, the intangible — gives the existing processes a value aspect, and at the same time acts as one of the elements of communication. If in the material sense communications are roads, means of communication, engineering and technological networks, etc., then intangible communications are faith, and also associative connection of each inhabitant of the city, with this city, its space, understanding of needs of development of city territory. Particularly high rates of transformation of the spatial structure under the influence of intangibles are demonstrated by the cities of the Carpathian region of Ukraine: Ivano-Frankivsk, Lviv, Uzhhorod, Chernivtsi.

On the basis of theoretical analysis, as well as field surveys, it is established that the space of the modern city is formed mainly under the influence of the intangible, as the determining factors for today are the ideas of culture, spirituality, aesthetics.

Key words: *spatial structure; city, transformation; tangible; intangible; Carpathian region of Ukraine.*